

Doe-het-zelf wandeling XL Plage

De wandeling begint en eindigt bij de tramhalte 'Flagey'.
Reken op anderhalf uur stappen.

Zicht op Flagey en de Heilige-Kruiskerk

© OPB

Deze wandeling buiten de Brusselse stadsmuren begint aan het Flageyplein, een bruisend grootstedelijk kruispunt. Volg het parcours langs overstromingsgebieden, kloosters, visvijvers, beken en collectoren en maak onderweg kennis met bootarchitectuur en art nouveau.

De wandeling begint bij de tramhalte Flagey. Steek het plein diagonaal over naar het **frietkot met de groene dakrand (1)** op de hoek van de Zwanenstraat en het plein. Ga met de rug naar het frietkot staan en bekijk het plein.

Hier krijg je een goed beeld van de twee gezichten van Elsene (Ixelles in het Frans, vaak afgekort tot XL). Aan de rechterkant, tussen de Malibrans- en de Graystraat, zie je een volkse wijk met winkels, horeca, eenvoudige woningen en appartementen, aan de linkerkant een exclusieve wijk vol mooie herenhuizen, gelegen langs de sierlijke vijvers. Het Flageyplein vormt het levendige scharnier tussen deze twee werelden.

Zoals de andere Brusselse gemeenten Etterbeek, Sint-Joost-ten-Node en Schaarbeek ontstond ook het gehucht Elsene op een kruising van een aloude steenweg, de Elsensesteenweg, en een beek, de Maalbeek. De Elsensesteenweg, waarvan het tracé de huidige Vergniesstraat (schuin links achter je) volgde en die via de Boondaalse steenweg naar het Zoniënwood liep, worstelt zich ook nu nog door de vallei. De Maalbeek daarentegen is al 150 jaar geleden gekanaliseerd en onder de grond gestoken.

Ze ontspringt wat hoger aan de Ter Kamerenabdij en vormt, omringd door een serie overstromingsvijvers, de vallei. Het grote verval van de beek deed een molen draaien, wat werk verschafte en volk trok. Handelaars met zware paardenkarren vol bundels hout uit het Zoniënwood hielden hier halt voor ze de vermoeiende rit uit de vallei aanvatten. Door die drukte ontstond in een ver verleden het gehucht 'Elsene bij Brussel', gegroeid rond een ondertussen verdwenen parochiekerkje.

In de tweede helft van de 19^e eeuw slokte de oprukkende verstedelijking de oude parochie op. De vijvers werden deels gedempt en vormen nu het Flageyplein. De beek ging ondergronds (huidige Graystraat), de molen, de huisjes en de afspanningen verdwenen in de nevelen van de tijd. In ruil kwam iets totaal nieuws: het Flageyplein, opgehoogd, genivelleerd, gekasseid en met rooilijnen afgebakend. Vanaf de jaren 1930 zette het **Flageygebouw (2)** de toon van de nieuwe architectuur die zo kenmerkend zou worden voor dit plein. Het is een sober gebouw met grote vlakken en geometrische vormen waarvan het strakke wordt afgevlakt door de kleine okergele bakstenen en de afgeronde vormen.

Dit plein is nu de draaischijf van de wijk. De winkels, de cafés, de frietkoten, de nieuwe kerk, de restaurants, de weekendmarkt, de bedrijfjes (vooral uit de mediawereld) en het openbaar vervoer vloeien hier samen. Met zijn erg groot, open en vlak middenstuk en de talloze banken rondom komt heel de wijk elkaar tegen op dit plein. Kinderen amuseren zich rot met de onvoorspelbare fonteintjes, ouderen kijken toe van op de banken en het hippe volkje zoekt een plek op het terras van café Belga.

Ga naar de achterkant van het frietkot en steek de straat over. Wandel 20 meter naar rechts tot aan de Zwanenstraat, waar de buste van de Portugese auteur Fernando Pessoa staat.

De heraanleg van dit plein liet erg lang op zich wachten. Jarenlang was het een parking zonder ziel, die enkel bevrijd werd voor een circus of een kermis. Alleen de overstromingen in de buurt baarden bewoners en beleidsmakers toen zorgen. Wie de Zwanenstraat inkijkt, kan dat makkelijk vatten. Stromend van hoog naar laag, maakt de ondergrondse en gekanaliseerde beek eerst snel water om dan, waar de vallei wat vlakker wordt (in de Graystraat) te vertragen en stil te vallen. Snel water botst op

Fernando Pessoa

© OPB

stil water en door kanalisering en bebouwing zoekt het water een uitweg via kelders en straten. De bouw van een reservoir onder het plein moest hieraan een einde maken. Dat boven dit diepe reservoir nog plaats was voor een ondergrondse parking, klonk de lokale politici als muziek in de oren. Hoe het plein zelf er zou uitzien, daar lagen ze echt niet wakker van.

Ga terug naar de hoek tussen de Malibransstraat en het plein en sla rechts de Malibransstraat in. Neem dan de tweede straat rechts, de Korte Malibransstraat.

Hier kan je het dorpse Elsene nog voelen: een smal straatje met kasseien, waar bij mooi weer de inwoners op straat leven. Waarschijnlijk zie je enkele minibarbecues aan de voordeuren staan. De speeltuintjes links en rechts geven de straat een levendig en charmant karakter.

Loop dit straatje uit. Neem dan links de Dillensstraat en loop tot aan de Graystraat die op het oude tracé van de Maalbeek is aangelegd. Steek over, recht de Damstraat in.

Het **huizenblok aan de rechterkant (3)** van de Damstraat (en tussen de Zwanen- en de Brouwerijstraat) ondergaat een ware metamorfose. Overbodige gebouwen ruimen plaats voor een open binnenruimte, waar rond aan de straatkanten een wijkhuis, sociale woningen en een lokaal medisch centrum komen. Een nieuwe 'ingedeukte' en moderne gevel geeft een speelse dynamiek aan de nu loodrechte rooilijn.

In dit lager gelegen en dus ook goedkoper deel van de stad vestigden zich eerst Portugezen en later ook Marokkanen. Dat hun kelder af en toe onderliep (zie hoger), namen ze er noodgedwongen bij. Stap zeker een van de talloze Portugese cafés of restaurants binnen. Ze zijn nog authentiek, door en voor de Portugezen.

Loop de Damstraat uit, neem links de Boondaalsesteenweg om dan rechts de Belvédèrestraat in te slaan. Loop tussen de achterkant van het Flageygebouw en de Post tot aan de **Heilige-Kruiskerk (4)**.

Deze kerk vervangt sinds 1880 de oude parochiekerk. Ga de kerk binnen en merk het verschil tussen de neogotische witte binnenkant (1880) en de recentere en strengere buitenkant (jaren 1940). Deze laatste verving de bouwvallige voorgevel en toren. In de horeca rondom heeft de gentrificatie de Portugezen al verdrongen, hoewel de kerk nog steeds het hart van de erg gelovige Portugese gemeenschap is.

Ga de kerk uit en wandel rechtdoor richting tramhalte. Links op het plantsoen tussen de vijver en de tramhalte staat een nis in blauwe steen met het **standbeeld van Tijn Uilenspiegel (5)** en zijn vriendin Nele.

Tijn is een folkloristische figuur die in de 16^e eeuw met allerlei streken het Spaanse katholieke gezag uitdaagde. In de bekende 19^e-eeuwse versie van schrijver Charles de Coster groeide die Uilenspiegel uit tot een vrijheidsstrijder tegen elke vorm van katholieke onderdrukking, wat de liberale Brusselse elite in deze buurt wel kon smaken.

Die elite vertoefde graag aan de rustgevende vijvers waar je nu langsloopt. Waar ooit vier overstromings- en visvijvers lagen, vormde stadsplanner Victor Besme deze vanaf 1871 om tot het huidige romantische geheel. Twee waterpartijen bleven over. Ze kregen een langwerpige vorm waardoor ze doen denken aan een voorbijstromende rivier met romantische eilandjes. Overhangende bomen, waarvan de bladeren weerspiegelen in het water, doen dat water dieper en mysterieuzer lijken. Oevers die nu eens beplant en dan weer niet beplant zijn, brengen variatie in de kijkervaring.

Hou het water een de linkerhand en volg de vijver naar boven. In de eerste doorkijk aan de linkerkant krijg je een mooi zicht op het **Flageygebouw**.

Het Flageygebouw (1935, Joseph Diongre) ligt als een reuzenpakketboot met mast aangemeerd. Je ziet een doos boven het dak uitsteken. Die bevat twee akoestische torens van zeven verdiepingen hoog met uitstekend geïsoleerde studio's. De rest van het gebouw is hier rond gewikkeld en zorgt zo voor extra isolatie. De komst van televisie maakte het gebouw ongeschikt voor de VRT. Na een lange periode van leegstand en uiteindelijke renovatie vind je er kleinere mediabedrijven en een cultureel centrum, de 'nv Flagey'.

Volg de vijver langs de Generaal de Gaullelaan tot aan de Biarritzsquare, genoemd naar de Franse zusterstad van Elsene.

Een typisch jaren '50 **appartementengebouw (6)** in de vorm van een banaan met een haast volledig opengewerkte glazen gevel en grote doorlopende terrassen sluit de square af. Hier stond ooit een brouwerij. Niet toevallig, want vanaf hier, net iets meer dan een mijl buiten Brussel, lagen de accijnzen op brouwen aanzienlijk lager. Stedelingen kwamen hier graag wandelen, aten een boterham met plattekaas en dronken een lokaal biertje in een van de afspanningen rond de vijvers.

Neem schuin rechts de Meerstraat en kijk naar de **woning (7)** op nr. 6, links in het begin van de straat. In een wijk met vooral woningen met een klassiek grondplan is de woning met atelier van architect Delune uitzonderlijk. De architect verwerkte zijn eigen naam ('lune') in de grote raampartijen, die alle maanstanden voorstellen. Ook de glas-in-lood versieringen en het uitgewerkte atelier bovenaan zijn opmerkelijk.

Keer terug naar de Dalstraat en loop naar rechts, de licht boogvormige straat op.

Vilainstraat

© OPB

Je ziet een mooi staaltje laat-19^e-eeuwse Brusselse architectuur bestaande uit een lange rij individuele woningen met voortuin waarvan de gevels elkaar decoratief de loef afsteken. Nochtans vertonen al deze woningen binnenin het traditionele grondplan van de Brusselse bel-etage-woning met een stereotiepe drie-kamerindeling.

Neem de eerste straat links, de Vilain XIII-straat.

Op nrs. 9 en 11 staan twee prachtige **woningen (8)**, beide van 1902. De architect is Ernest Blérot, de enige art nouveau-architect die seriematig werkte en bovendien ook de katholieken kon bekoren. De mooie houten raamomlijstingen, het ijzerwerk en de stenen omkaderingen rond deur en ramen vallen op. De puntgevel van nr. 11 verwijst duidelijk naar de gotiek, een in de 19e eeuw door katholieken erg geapprecieerde stijl. In tegenstelling tot de grote art nouveau-architecten zoals Victor Horta of Paul Hankar veranderde Blérot het grondplan van de huizen nauwelijks. Het blijven typische Brusselse bel-etagewoningen met een enfilade van drie kamers waar tegen hij een art nouveau-gevel bouwde. Daarom kon hij ze ook in groten getale bouwen. Geld speelde wel vaker een rol bij de Blérots. Zijn dochter schaamde zich er niet voor om zijn prachtige eigen woonhuis, op de hoek met de Charles de Gaullelaan, te verkopen en te laten vervangen door het huidige appartementsgebouw.

Neem rechts en wandel langs de Charles de Gaullelaan en de vijver tot het volgende groene perkje met standbeeld op de rechterkant waarachter je de **Koningstuin (9)** ziet.

Deze 'Jardin du Roi' (1873) was de allereerste stedenbouwkundige ingreep van koning Leopold II. De tuin plooit hoog aan de Louizalaan open en zorgt voor een trechtervormige, groene verbinding met de vijvers in de vallei. Een groen netwerk, avant la lettre. Mooi, maar de koning verhoogde met deze ingreep ook fors de waarde van de omliggende bouwgronden. Esthetiek en pragmatisme gingen bij Leopold II altijd hand in hand.

Die eerder traditionele koning kon nooit vermoeden dat aan de vijver twee grote modernistische appartementsgebouwen (nrs. 50 en 51) de kijk op die Koningstuin zouden inleiden. Hoogbouw deed immers maar traag zijn intrede op de Brusselse woningmarkt. De wet op de mede-eigendom van 1924 gaf potentiële kopers

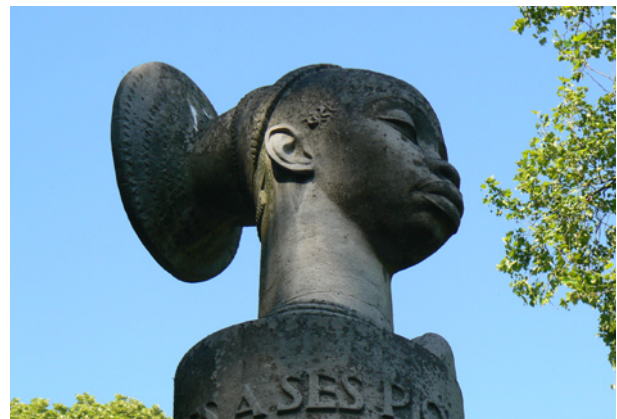
nochtans de nodige juridische grond voor de koop van appartementen. Pas nadat de personeelskosten sterk waren gestegen waardoor huispersoneel nog slechts voor een minderheid was weggelegd, zag de Brusselse elite de voordelen van een praktisch appartement in. Projectontwikkelaars trachtten de burgerij te verleiden met grote, luxueus afgewerkte appartementen (200 m²) met gevelbrede ramen, ruime terrassen en alle modern comfort (centrale verwarming, badkamer), die huispersoneel grotendeels overbodig maakten. Bovendien gooide de lift de sociale gelaagdheid overhoop. Waar vroeger meiden en knechten de trappen op moesten, kon rijk nu hoog gaan wonen en optimaal genieten van de prachtige uitzichten. De gebogen buitenramen van de livings gaven de bewoners een brede kijk op de omgeving.

Wandel langs de vijver aan de rechterzijde van de Charles de Gaullelaan tot aan het einde.

Links staat, ietwat verdoken in het groen, een **monument voor de Elsense Congopioniers (10)**, in Mangbetustijl. Het vrouwenhoofd met vervormde schedel dat bovenop die hoge zuil prijkt, verwijst naar deze Congolese stam, die de gewoonte had babyschedels zo in te binden dat ze naar achteren uitstulpten.

Steek het driehoekige kruispunt over en loop via de Munsterstraat door de monumentale inkompoort de abdij binnen.

Wie het hoefijzervormige voorplein van de **Ter Kamerenabdij (11)** oploopt, kan zich vergapen aan de luxe waarin de kloosterlingen vertoefden. Vooral het ingangsportaal in Lodewijk XVI-stijl, het ereplein in classicistische stijl en, als perspectiefafsluiter, de eveneens 18^e-eeuwse luxueuze abdiswoning vallen op. Alleen de gotische kerk dateert uit de late middeleeuwen. De politiek rustige 18^e eeuw zorgde voor zo'n toename van rijkdom dat het klooster zich meer en meer aandiende als een wereldlijk oord gericht op de stad. Nochtans was dit klooster van de cisterciënzerinnen net opgericht in de 13^e eeuw als reactie tegen de te luxueuze misstanden in andere kloosterordes. De nonnen kregen van de Brabantse hertog een lap onbebouwde grond dicht bij het Terkamerenbos en de bron van de Maalbeek. Zo konden ze volledig zelfstandig leven en de meest strikte versie van de kloosterregel volgen, die hen o.a. verbood ook maar een gram meer te eten dan strikt nodig was. Maar de efficiënte cisterciënzers produceerden veel meer dan nodig en vrij

Monument voor de Elsense Congopioniers

© OPB

snel werd duidelijk dat ze misschien wel arm wilden zijn, maar dat gewoonweg niet konden.

Wandel links langs het koor van de kerk naar de vijver en verpoos even op een bankje links naast de vijver.

In de vijver bevindt zich de **bron van de Maalbeek (12)**, die uiteindelijk 10 km verder, op het grondgebied van de gemeente Schaarbeek, in de Zenne uitmondt. Vanaf deze vijver krijg je ook een mooi zicht op de monumentale trap die leidt naar de 18^e-eeuwse Franse classicistische tuin. Nog zo'n folie van de adellijke abdisen. Maar nog opvallender is een hoge zwarte kantoortoren, die nog voor zijn bouw voor protest zorgde. Paul Vanden Boeynants, toen schepen van openbare werken van de stad Brussel, beloofde nochtans dat deze toren aan de Louizalaan transparant zou zijn. Een wit glazen gordijn zou daar voor zorgen. Een leugentje ten bate van de projectontwikkelaars.

Neem links van je, aan de korte zijde van de vijver, de bucolisch kronkelende weg naar boven, in de schaduw van de bomen. Loop tot aan de classicistische **kapel van de heilige Sint-Bonifatius (13)** uit 1781. Van daaruit heb je een mooi zicht op de Franse tuinen.

Keer nu terug en neem het pad rechts omhoog. Eenmaal boven vormt de brede Duraylaan wel een erg groot contrast. Links en rechts pronken prachtige appartementsgebouwen met hun uitermate verzorgde inkompartijen en gevels.

Steek de Duraylaan over en wandel naar boven de Lied van de Sotternieënlaan (sic) in tot aan het Sterreplein.

Dit immense plein bevindt zich op de tweede ring rond Brussel, met links de Generaal Jacqueslaan die naar de Vrije Universiteit Brussel gaat en rechts de Congolaan naar het Ter Kamerenbos en de Louizalaan. Als je het kruispunt oversteekt, kom je op Solbosch, de huidige campus van de ULB, de Franstalige tegenhanger van de VUB. Op Solbosch vond in 1910 een grote wereldtentoonstelling plaats.

Voor de diversiteit aan hoogbouw steekt hier de ogen uit. Links staat **het Palais de la Folle Chanson (14)** (1928, Antoine Courtens) met zijn verzorgde ronde inkomhal en spacey kopstructuur. Aan de overkant valt de opvallend afgeronde gevel van de residentie Ernestine (1939) op: telkens drie appartementen per verdieping,

Zicht op de Terkamerenabdij

© OPB

Palais de la Folle Chanson

© OPB

waarvan één met maar liefst tien kamers. Links ervan staat een lager, ouder gebouw met een oprijlaan voor koetsen, dat mooi aansluit op de eensgezinswoningen verderop.

Kijk links de Generaal Jacqueslaan in en bemerk op de linkerkant de eerste Brusselse wolkenkrabber: de 'Résidence de la Cambre' (1936) van architect Marcel Peeters in wedding cake-stijl, zo genoemd omdat de verdiepingen op zijn New Yorks inspringen. De hoogte van het gebouw (18 verdiepingen) maar ook zijn sobere stijl gaven hem het etiket de eerste Amerikaanse wolkenkrabber van Brussel te zijn.

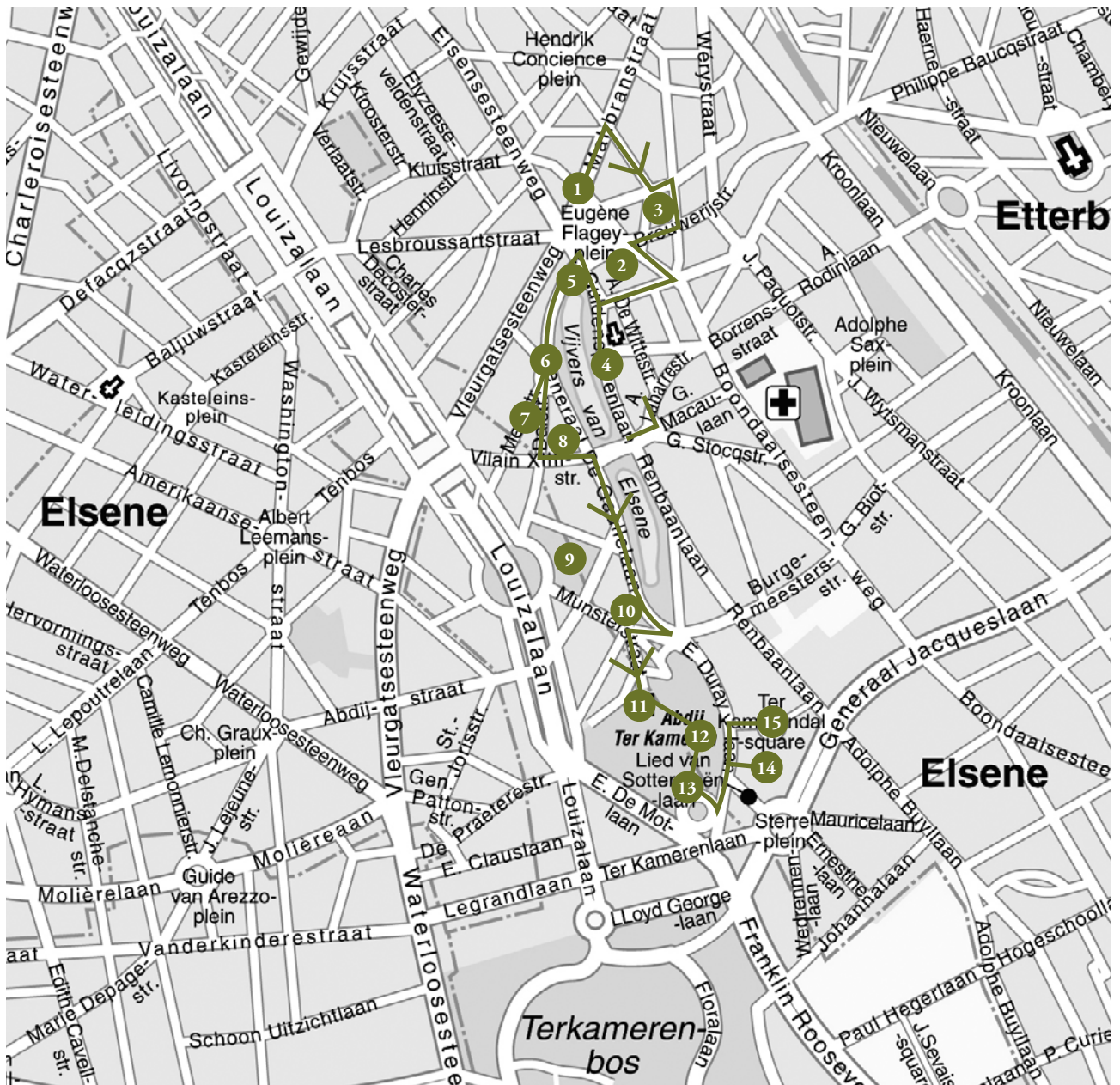
Keer op je stappen terug naar de Duraylaan en volg deze naar rechts. Ga op de rechterkant het **Ter Kamerendal (15)** binnen.

Deze rustige wijk in 'historiserende' stijl (punftaken, barokelementen) werd door architect Blomme, bekend van de modernistische brouwerij Wiels, ontworpen in 1926. Ook al kan je er vrij doorlopen, toch suggereren de smalle toegangsweg, de slagboom en de achteruitgeschoven woningen een 'gated community'. Het klokkentorentje, het pleintje met groen, de stijl, de tracés van de straten en die geslotenheid suggereren een dorp. Maar net wat een dorp tot dorp maakt, mensen die elkaar ontmoeten, zie je er nauwelijks en winkels ontbreken volledig. Voor een echt dorpsplein moet je terug naar Flagey.

Keer terug en loop de wijk uit. Je komt terug op de brede Duraylaan, die je naar beneden leidt. Neem aan de bocht schuin rechts de Klauwaertsiaan. Wandel nu langs deze kant van de vijvers terug naar het Flageyplein. De Klauwaertsiaan gaat daarbij over in de Renbaanlaan en vervolgens de Guldensporenlaan.

Waar aan de Duraylaan nog de grote brede jaren '30 woningen met garagepoorten opvallen, volgt vanaf de Klauwaertsiaan een prachtige reeks iets oudere burgerwoningen tot je terug aan de Heilige-Kruiskerk komt. Iets verderop ligt de tramhalte, waar onze wandeling begon.

(versie 10/06/2010)

Michiel Plaizier, Carto uitgeverij ©

Elke maand een nieuwe doe-het-zelf wandeling op www.uitinbrussel.be.

Voor deze wandellussen deed Onthaal en Promotie Brussel (OPB) beroep op Brukselbinnenstebuiten.

Bruksel wil je de stad tonen, te voet, per bus, met de fiets of met het openbaar vervoer, en dit verder dan de toeristische neus lang is.

Bruksel helpt je om je gedachten over Brussel te openen.

Meer info over OPB: www.uitinbrussel.be of tel. 02.227.18.18

Meer info over Brukselbinnenstebuiten: www.brukselbinnenstebuiten.be of tel. 02.218.38.78

Copyright Onthaal en Promotie Brussel ©